

SPONTANE STREJKER I "GYLDNE TIDER"

– Arbejdskampe i den danske industri i 1960'erne

Af Peter Birke

Undersøgelsen påviser en kontinuitet i strejke mønstre allerede fra 1950'ernes passive modstand og lokale strejker på arbejdspladserne mod rationaliseringens forringelse af arbejdsforholdene til 1970'ernes "vilde strejker".

**Var människa en halvöppen dörr/
som leder till ett rum för alla**

Tomas Tranströmer, 1962

I 1950'erne og 1960'erne anså man Danmark for at være et mønstereksempel på en arbejdsmarkedspolitik præget af konsensus.¹ Men omkring 1970 vokser antallet og omfanget af strejkerne stærkt. I dag, næsten 40 år senere, registrerer *Danmarks Statistik* over gennemsnitligt mange konflikter i perioden, sammenholdt med andre lande. Hvad skyldtes denne bemærkelsesværdige udvikling? I denne artikel viser jeg, at grundlaget for den nye sammensætning af arbejdskampene, dvs. både deres kvantitative vækst og fornyelsen af deres former og krav, blev dannet allerede i 1960'erne. Centralt står herved de lokale arbejdskampe, der forholdsvis tidligt fremviste denne nye sammensætning. De fleste af disse konflikter var spontane eller overenskomststridige strejker. De fungerede som et forbindelsesled mellem forskellige former af konflikter i virksomhederne: Fra den "passive" modstand – som fx forlængede toiletbesøg og rygepauser eller den trevne udførelse af arbejdsopgaver – over skjulte strejkeformer – go-slows, punktstrejker, langvarige medarbejderforsamlinger – hen til de åbne strejker. Den internationale strejkeforskning ignorerer som regel især disse "diskrete" former for arbejdskamp.² Men det er fremherskende – også for den danske strejkelitteratur – , at man orienterer sig imod højdepunkterne i arbejdskampene, deres synlige del, mod de såkaldte strejkebølger, og endelig – i tæt forbindelse med denne orientering – mod det perspektiv, at de statistisk dokumenterede "strejkekonjunkturer" kan gælde som indikatorer for "konfliktintensiteten" på arbejdsmarkedet.

Min afhandling, hvis "danske" resultater jeg skitserer i denne artikel, støtter sig derimod dels på et kildeorienteret perspektiv, dels på et synspunkt, der fremhæver den nye sammensætning af lønarbejderklassen i de "dynamiske" 1960'ere og opfatter denne som et centralt problem – også, når det drejer sig om arbejdskampenes historie. For de skandinaviske lande vil det sige: arbejdskampenes "opdukket" fra en latent og uformel status i

Tabel 1 Registrerede strejker i Danmark, 1946-1957⁸

År	antal konflikter	tabte arbejdsdage	Overenskomststridige
1946/1947	88	1.956.100	36.400
1950-1953	47	17.900	17.900
1954-1957	153	1.116.400	63.700

1960'ernes begyndelse til en åben, "offentliggjort" status ved årtiets afslutning. Med andre ord ønsker jeg altså at skitsere forbindelsestrådene mellem de lokale, spontane strejker og arbejdskampene som massebevægelse. I den forbindelse betyder "ny komposition" også en ny differentiering i klasseforholdene: Når det drejer sig om den danske industri og 1960'erne, er den rolle, de kvindelige arbejderes strejker spiller, bemærkelsesværdig. Mange af disse strejker er – på samme måde som de spontane strejker blandt migranter og ufaglærte arbejdere i Forbundsrepublikken Tyskland i samme periode – hidtil stort set blevet ignoreret af den danske forskning på området. Men de kilder, som forskningsstudierne bag denne tekst baserer sig på³, muliggør også – uafhængigt af arbejdskampene blandt de nye grupper og generationer på arbejdsmarkedet – et overblik over de spontane strejkers historie i Danmark i årene fra det forholdsvist sent opståede velstandsboom fra omkring 1958 til begyndelsen af den økonomiske verdenskrise i 1973. I det nu følgende afsnit beskriver jeg ganske kort forhistorien til disse kampe. I afsnittet derefter kommer jeg ind på de spontane strejker under højkonjunkturen omkring 1960, og i det tredje afsnit præsenterer jeg arbejdskampene i Danmark omkring 1970.

Spontane strejker før "det økonomiske boom"

Umiddelbart efter afslutningen på 2. verdenskrig opstod der massive strejkebevægelser i mange europæiske lande. Danmark var ikke

nogen undtagelse her, men det særlige var, at cyklussen af åbne arbejdskampe allerede begyndte med oprørene imod den tyske besættelsesmagt i 1943 og 1944.⁴ Industriarbejderne og deres krav om sociale og politiske rettigheder spillede her en central rolle, og umiddelbart efter 1945 fortsatte kampene for genoprettelsen af arbejderrettigheder og arbejderbevægelsens gamle sociale krav.⁵ Det lykkedes noget hurtigere end i andre vesteuropæiske lande (og især hurtigere end i Forbundsrepublikken Tyskland) at dirigere disse aktioner ind i institutionelle baner. De danske industrifagforeninger gik styrkede ud af cyklussen af arbejdskampe, og de opnåede en usædvanlig høj organisationsgrad, sammenlignet med andre steder i Europa.⁶ Faldet i arbejdskampe i Danmark efter 1950 var som sådan ikke usædvanlig, men her var faldet særlig drastisk. I en international sammenligning lå landet i begyndelsen af 1950'erne dermed nederst på ranglisten over arbejdskampe.⁷

De tabte arbejdsdage i løbet af de fire år mellem 1950 og 1953 udgjorde mindre end en procent af mængden af tabte arbejdsdage i perioden fra begyndelsen af 1946 til slutningen af 1947. Det er der mange grunde til. Den danske økonomi, der mellem 1945 og 1950 stadig næsten over hele linjen var stærkere præget af landbrug og små virksomhedstørrelser end de fleste andre lande, især inden for eksportindustrien, stagnerede i længere tid end andre vesteuropæiske økonomier. I første halvdel af 1950'erne lå socialproduktets vækst langt under de andre OECD-landes gennemsnit.⁹ Tilsvarende ugunstigt så medarbejdernes

De strejkende fra Philips til møde i Amager selskabslokaler. På talerstolen fagforeningsmand Wiggo Larsen og til højre ved bordet Inger Gamborg, 23. September 1954. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

stilling på arbejdsmarkedet ud – arbejdsløsheden blev nedbragt i et langsommere tempo end andre steder. Men alt i alt må man betegne første halvdel af 1950'erne som en speciel situation, hvad arbejdskampe angår. Allerede i slutningen af 1953 begyndte først antallet af spontane strejker, og senere også antallet af de fagligt godkendte strejker at stige. Herved havde strejkecyklussen mellem 1954 og 1957, som jeg her kun kan komme kort ind på, en mærkelig forskudt karakter: På den ene side drejede det sig om kampe, der foregik på de få "øer", hvor masseproduktion og taylorisme allerede var dominerende – altså kampe, som så at sige drejede sig om fremtiden. Det vigtigste eksempel på en sådan konflikt var den spontane strejke hos firmaet Philips på Amager i 1954. På den anden side genoptog massestrejken i 1956 atter kravene om kortere arbejdstid, højere løn og længere ferie, krav, der allerede havde været på dagsordenen under strejkebevægelsen umiddelbart efter verdenskrigen.

Den kendsgerning, at Philipsstrejken er meget synlig i den danske forskning, kommer til at dække over, at denne strejke kunne knytte an til en kontinuerlig række af spontane strejker. Dette kan endda i ansatser ses ud af den strejkestatistik, der fokuserer på masseaktionerne: Således viser fx ovennævnte statistik, at

omfanget af overenskomststridige strejker omkring 1950 gik langt mindre tilbage end omfanget af tabte arbejdsdage. I kvalitativt henseende kan denne kontinuitet påvises ved enkelte eksempler, fx ved hjælp af "virksomhedshistorier" fra værftet Burmeister & Wain (B&W) i København, hvor der trods krise i den kommunistiske klub er dokumenteret talrige autoritets- og lønkonflikter umiddelbart efter 1950.¹⁰ Men også i andre virksomheder og sektorer var der spontane strejker, der angreb den skærpede rationaliseringspolitik hos enkelte arbejdsgivere – dog fandt disse sted i den "diskrete" provins, som fx på et slagteri i Nørre Sundby eller i virksomheder i Esbjerg.¹¹ Arbejdskampen hos Philips tog udgangspunkt i de motiver, der havde udviklet sig disse steder. Dens usædvanligt lange varighed – fem uger i september/oktober 1954 – var en af forudsætningerne for den brede, offentlige opmærksomhed, som blev denne arbejdskamp til dels. Det spillede sikkert også en rolle, at fabrikken for lamper, radio og tv var en ø for den moderne produktion og de dertil hørende sociale teknikker. Hertil kom, at Philips fabrikerede et dengang spektakulært "fremtidsprodukt" som tv-apparatet. Sådan en arbejdsplads frembød grobund for en slags anti-reklame – i dag ville man kalde det *subvertising*: Spørgs-

målet, under hvilke betingelser de eftertragtede moderne produkter opstår, var et populært tema for strejkeagitationen.

Ud af ca. 500 beskæftigede i produktionen var de 275 ufaglærte kvinder, 142 ufaglærte mænd og 42 faglærte, en beskæftigelsesstruktur, der senere blev almindelig inden for massefremstillingsvirksomhed.¹² I lyset af den voksende efterspørgsel efter elektriske apparater, der sås overalt i Europa, var denne multinationale concerns filial ekspanderet hurtigere end andre virksomheder i begyndelsen af 1950'erne. Fluktuationen var høj, og der manglede kontinuitet i det faglige arbejde.¹³ Virksomheden stod for en rationaliseringspolitik, der var en blanding af målrettet skræmme- og usikkerhedstaktik og ustandseligt reviderede tidsstudier.¹⁴ Anledningen til strejken var fyringen af en arbejder, der nægtede at efterkomme et krav om en produktionsøgning på næsten 30%. Da afskedigelsen blev kendt, nedlagde alle beskæftigede meget hurtigt arbejdet. Beslutningerne om kampens videre forløb gik i vidt omfang ud fra basis i virksomheden, idet der var daglige forsamlinger, hvor man diskuterede den videre fremfærd.¹⁵ Metalindustriens tillidskvinder tog desuden initiativ til et kontaktnet ud over virksomheden. Først senere overtog den mandsdominerede og DKP-orienterede københavnske faglige opposition denne opgave.¹⁶ Protesterne imod de bøder, som arbejdsretten udstedte, bragte virksomhedens basis i et modsætningsforhold til en fagforeningsledelse, der i første omgang havde solidariseret sig med de strejkende, men som til slut så sig forpligtet til at forsvare

det arbejdsretslige system.¹⁷ Alt i alt kan Philipsstrejken ses som typisk for de overenskomststridige arbejdskampe i Danmark i 1960'erne. Arbejdskampen endte, da de beskæftigede i lyset af en solidaritetsstrejke blandt titusinder kunne gennemtvinge deres genansættelse. Selvom den kollega, hvis fyring havde udløst arbejdskampen, ikke blev genansat, blev denne arbejdskamp set som et "vendepunkt i strejkehistorien" og markerer indtil i dag den atter voksende selvtillid hos det danske oppositionelle faglige miljø efter dets nederlag årene forinden.

Til forskel for Forbundsrepublikken Tyskland, hvor den kolde krig og forbudet mod KPD (Kommunistische Partei Deutschlands) omkring 1955 trængte de spontane strejker ned i en slags "arbejdspladsernes undergrund" og forvandlede dem til et næsten udforsket lokalt fænomen,¹⁸ udviklede der sig i Danmark i 1956 en massiv og omfattende proteststrejke mod en socialdemokratisk regerings indgreb i de faglige overenskomstforhandlinger.¹⁹ Under aktionens kulmination demonstrerede over 200.000 mennesker foran regeringskontorerne i København – også denne indtil da største politiske demonstration i efterkrigstiden knyttede i sine former og krav an til aktionerne fra 1945/46. To forhold gjorde, at denne "venstreorienterede" stemning dog kun holdt sig i nogle få måneder: Dels forførte mange arbejdere den blodige undertrykkelse af opstanden i Ungarn, mens DKP stillede sig betingelsesløst bag SUKP's politik.²⁰ Dels blev overenskomstkravene lidt efter lidt opfyldt eller kompenseret efter 1956:

Tabel 2: Overenskomstmæssige (lovlige) og spontane strejker i Danmark, 1957-1961²¹

År	antal	tabte arbejdsdage	Overenskomststridige
1957/58	29	17.900	17.900
1959/60	105	71.700	69.900
1961	34	2.120.500	13.800

Udbygningen af velfærdsstaten tog fart med vedtagelsen af en almen folkepension, mens overenskomstrunden i 1957/58 bl.a. tog hul på kravet om kortere arbejdstid.²² Men året efter steg antallet og omfanget af strejker atter.

Statistikken viser, at arbejdskampenes cyklus på ny begyndte med spontane strejker. Tidsskriftet *Socialdemokratiske Noter* optalte ikke mindre end 261 spontane strejker mellem 10. september 1958 og 1. december 1960, mere end dobbelt så meget som det officielle tal.²³ I en af tidens få analyser kaldte Carl Heinrich Petersen i august 1960 de spontane strejker for en "sommermode", der i offentligheden blev opfattet som en "social naturkatastrofe". Og han fortsatte med at sige, at "det næsten ville være umuligt at skrive disse strejkers historie", da deres "tyngdepunkt tydeligvis lå på den enkelte arbejdsplads."²⁴ Ikke desto mindre opsummerer jeg denne historie her, hvorved jeg, i modsætning til Petersen, har haft adgang til materialer fra LO's arbejdsretslige arkiv.

Spontane strejker under højkonjunktoren

I de sidste to år af 1950'erne begyndte "en af de markanteste udvidelsesperioder i den nyere økonomiske historie".²⁵ Mellem 1957 og 1965 voksede det danske bruttosocialprodukt i snit 5,3% om året, et tal, der kun blev overgået i Italien (5,5%) og i Forbundsrepublikken Tyskland (5,4%). I dansk litteratur taler man om "en anden industriel revolution". Ikke kun økonomien ændrede sig i sin kontekst, også livsformer, forbrugsformer og hverdagsliv skiftede både i København og i provinsen. Et centralt fænomen i den industrielle ekspansion var – ved siden af en investeringsvenlig politik og en samtidig sikring af efterspørgslen gennem lønforhøjelser og velfærdsstatens politik – mobiliseringen af arbejdskraft. Denne mobilisering skete, ligesom syd for Flensborg, i form af en mobilisering af "lavereliggende lag" på arbejdsmarkedet, men i modsætning til Forbundsrepublikken Tyskland eller de tidligere kolonimagter i Vesteuropa behøvede

danske arbejdsgivere ikke at gå på indkøb på det globale arbejdskraftmarked. I Danmark forvandlede man fortsat landarbejdere og efter 1960 i stigende grad også husmænd til industriarbejdere. Ca. 70% af disse nye lønarbejdere blev i første omgang beskæftiget som ufaglærte.²⁶ Mellem 1957 og 1970 steg kvindernes erhvervsfrekvens samtidig også markant, med en særlig høj stigning blandt gifte kvinder.²⁷ Den store del af disse kvinder blev på længere sigt ansat i den voksende offentlige sektor og i servicesektoren. Både her og i industrien, hvor de var konstant repræsenteret, dannede de som regel et lag af løst ansatte og undergennemsnitligt aflønnede ansatte.

Det var disse nye beskæftigede, der stod i centrum under strejkebølgen i 1959/60. Lige som i 1953 begyndte de spontane strejker i de kødforarbejdende virksomheder i provinsen, hvor det i lyset af den fornyede skærpelse af arbejdstempoet kom til såkaldte *slomo-aktioner* i sensommeren, altså nationalt koordinerede aktioner med henblik på at få sænket arbejdstempoet.²⁸ Langt større bevågenhed end slagteristrejken fik herefter en 45 dage lang strejke blandt 125 ansatte på en maskinfabrik i København, der lige som andre samtidige, men noget kortere aktioner rettede sig mod fyringer uden varsel.²⁹ En solidaritetsbølge på linje med den, der fulgte Philipsstrejken, lykkedes det dog ikke at opnå denne gang: Krisen fra 1957 og frem inden for DKP var heller ikke gået de faglige oppositionelle netværk forbi. Den førnævnte vækst af spontane strejker blev udløst ved, at de lønstigninger, man havde opnået ved overenskomstforhandlingerne i 1958 blev ædt op af inflationen, der fulgte oven på eksportboomet. Mens mange faglærte havde ret til lokale lønforhandlinger oven på hovedoverenskomsterne, udelukkede aftalerne på det såkaldte normallønsområde, der fortrinsvist gjaldt for ufaglærte og for kvindelige arbejdere, sådanne lokale forhandlinger. Under indtryk af denne voksende lønkløft voksede kravet om "midtvejsforhandlede" lønforhøjelser. Det kunne knytte an til de kvindelige industriarbejderes traditionelle krav om "lige løn for lige arbejde".

*Fra Bryggeriarbejdernes demonstration. Carlsberg arbejdere forlader bryggeriet, maj 1960.
(Foto: Arbejdermuseet og ABA)*

I foråret 1960 eskalerede en konflikt i en gummi- og galochefabrik i Køge. Den var udløst af, at man som følge af voksende produktion havde bevilget 650 mandlige ansatte lønforhøjelser, mens man nægtede de 540 kvindelige ansatte det samme.³⁰ Officielle socialdemokratiske kilder var bekymrede, fordi denne arbejdskamp gik på tværs af skillelinjerne i den kolde krig og "vores kvindelige kammerater" optrådte som særligt aktivistiske repræsentanter for lønkravene. Kvinderne organiserede en kampagne for deres krav, der tog udgangspunkt i forbilledet fra Philipsstrejken, men viste sig langt mindre effektiv. De indsamlede støttebeløb blev fortrinsvist givet til enlige mødre. Ved konfliktens afslutningen var det opnåede resultat på 8 kroner mere i løn om ugen begrænset: kvindernes lønninger var stadig mere end en tredjedel lavere end mændenes. Men umiddelbart oven på strejken i Køge tog lønkampene til over hele landet.

Anderledes end i Køge var disse arbejdsnedlæggelser ikke længere rene "kvindekampe", men blev hurtigt til en omfattende bevægelse for en forbedring af forholdene i lavtlønsssektorerne. Et eksempel så man på bryggerierne. Her var kvindearbejdet traditionelt sæsonarbejde: Overtimer om sommeren blev fulgt af arbejdsløshed om vinteren.³¹ Kvinderne blev i 1950'erne beskæftiget i marginalstillinger på bryggerierne, helt overvejende i akkordarbejde, frem for alt i tappehallerne og inden for rengøring. De blev forfordelt på lønområdet, men også når det drejede sig om betaling under sygdom og ved ferier. Alt dette blev cementeret af den opdelte faglige organisering, der dog samtidig blev udgangspunktet for selvstændig formulering af "kvindekrav".³²

Allerede fra midten af marts 1960 havde de mandlige bryggeriarbejders klubber og faglige foreninger i hovedstaden krævet omgående lønforhøjelser på 20 kroner om ugen.³³ Efter

Fra de kvindelige bryggeriarbejderes demonstration. Her på Istedgade, på vej fra Carlsberg til Københavns Rådhus, juni 1960. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

en kort spontan strejke blev deres krav indfriet. At kvinderne og kollegerne i provinsen stod tilbage med tomme hænder, syntes i første omgang ikke at bekymre dem.³⁴ I starten af juni 1960 gik de ansatte på bryggerierne i Helsingør og Ålborg i en endags og i Århus i en tredages spontan strejke. Den 2. juni fulgte kvinderne på Københavns bryggerier op med ligeledes at kræve den samme lønforhøjelse, som deres mandlige kolleger havde fået.³⁵ Den 3. juni demonstrerede 1500 kvinder foran Arbejdsretten imod de bøder, den havde udstedt.³⁶ De vægrede sig desuden ved at genoptage arbejdet, sådan som retten havde beordret dem til. Den første virksomhedsovergribende kvindestrejke i 1960'erne var en realitet. Det, at de forskellige grupper af ansatte inspirerede hinanden med deres aktioner, førte desuden til, at stadig flere virksomheder oplevede strejker i de følgende dage og uger. Overalt formulerede man nu kravet om en tilsvarende lønforhøjelse: Fra den 8. til den 16. juni 1960 nedlagde ufaglærte værfts- og metalarbejdere i København og Århus, mælkechaufførerne i Herning, buschaufførerne i Århus og de ansatte på tre mejerier i København arbejdet.³⁷ Den 15. juni genoptog de kvindelige bryggeriarbejdere i København arbejdet, efter at deres krav var blevet opfyldt.³⁸ Men lige som det skete ved lignende bevægelser i slutningen af 1960'erne (som de tyske septemberstrejker og de spontane strejker i Danmark i 1969, der er beskrevet senere i denne artikel), bidrog kvindernes succes kun til, at flere virksomheder oplevede arbejdsnedlæggelser. I sensommeren 1960 begyndte der næsten dagligt nye strejker. Den almene uro, der havde grebet den danske industri, overraskede også fagforeningerne. Bl.a. fordi arbejdsgiverne nægtede at indgå i fremrykkede overenskomstforhandlinger, synes man ikke at have et middel parat, der kunne tøjle denne "steppebrand".

Et indgreb imod strejkebølgen blev desuden vanskeliggjort ved, at aktionerne stort set ikke forløb koordineret. Betydningen af mundtlige informationer og læsningen af pressen var sikkert større end den organiserede fagoppositions indflydelse. Dog kan man

ved lagerarbejdernes,³⁹ havnearbejdernes og søfolkenes⁴⁰ aktioner i det mindste tale om en koordinering inden for branchen. Den 12. og 13. september vakte en strejke blandt de 3000 tjenestemandsansatte københavnske postbude opsigt i offentligheden. Med denne arbejdsnedlæggelse, som postbudene i Århus og Odense sluttede op om den 13. september, protesterede man mod ansættelsen af vikarer, som skulle være med til at undergrave postbudenes boykot af overtimer.⁴¹ Baggrunden for boykotten var – lige som i industrien – kravet om tilsvarende lønforhøjelser. Postbudene, hvis løn lå langt under gennemsnittet, gennemtvang i sidste ende deres krav i tråd med hundredvis af andre grupper af ansatte; det var den første betydende strejke i den offentlige sektor i den danske efterkrigstidshistorie. Fra oktober ebbede strejkebølgen ud, men i første række fordi de fleste strejker havde været vellykkede og fordi alene truslen om arbejdsnedlæggelse fra sensommeren og frem hyppigt udløste lønforhøjelser. I de tre følgende år blev den danske overenskomst- og arbejdspolitik i ikke ringe grad bestemt af det chok, som tabet af kontrol hos de institutionelle arbejdsmarkedsparter oven på "sommerstrejkerne" havde udløst.

Eksempelvis forlangte de ufaglærtes organisationer i overenskomstforhandlingerne i foråret 1961 en forhøjelse af mindstelønningerne. Da afstemningerne denne gang som en refleks på eskaleringen af den centraliserede forhandlingsrunde i 1956 var opdelt i otte grupper, kom det kun til varslede strejker på metalområdet og i transportsektoren. I nogle brancher, så som trykkerierne, der var blevet majoriseret af flertallet i afstemningsgruppen, var der dog overenskomststridige protester. Mens konflikten i metalindustrien hurtigt blev bilagt med en forhøjelse af mindstelønnen,⁴² varede transportarbejderstrejken næsten fire uger og lammede store dele af den danske økonomi. Medio maj 1961 blev den løst gennem rekordstore lønforhøjelser⁴³ – heller ikke dette var kun et "naturligt" resultat af den boomende økonomi, men også og især af strejkebølgen i 1960. Først med overenskom-

strunden i 1963 lykkedes det atter at få bragt den tendentielle selvstændiggørelse af konflikterne ude på virksomhederne under kontrol. Indefrysningen af løn og priser i en "helhedsløsning" og den dermed forbundne suspendering af overenskomstforhandlingerne blev ledsaget af en massiv udbygning af velfærdsstaten. Ikke kun inden for arbejdskampenes historieskrivning er det vigtigt at huske, at den i international målestok "mest udviklede form for planlæggende indkomstpolitik"⁴⁴ og velfærdsstatens "guldalder" også var en *reaktion* på en ny kvalitet af uformelle, næppe eksplicit forbundne konflikter på arbejdspladserne. I de fire år mellem 1964 og 1967 antog strejkerne – bortset fra en større, men mestendels mislykket bryggerikonflikt i 1965 – oven på denne statslige reaktion igen en "diskret", lokal form, hvorved deres omfang hele tiden lå over omfanget i de tidligere 1950'ere.⁴⁵

Spontane strejker og sociale bevægelser

Den 15. maj 1968 brød det 20. århundredes største strejke ud i Frankrig. Fænomenet indgik ikke i den officielle statistik – hvorved Frankrig i 1970 figurerer i statistikken som et land med et "gennemsnitligt" strejkevolumen! – men vurderinger gik ud fra ti millioner strejkende.⁴⁶ Mens forskningen inden for sociale bevægelser går ud fra en kategorisk opdeling mellem "gamle" og "nye" sociale bevægelser, markerer den franske arbejdskamp netop overgangen, dvs. både kontinuiteten og diskontinuiteten mellem de to aspekter i protesthistorien. På den ene side gik de lokale aktioner ud fra kravet om selvforvaltning: Formerne spændte over fabriksbesættelser og den basisdemokratiske kontrol med strejkerne over kontrollen med fordelingen og distributionen af produkterne til kontrollen over bydele og endda over hele byer.⁴⁷ På den anden side var studenternes oprør udgangspunktet for aktionerne – og det indeholdt en immanent kritik af aktionsformerne, de institutionelle pejlemærker og indholdet i det gamle venstre og især det franske kommu-

nistiske parti. I international målestok reproduceredes denne kritik som en begejstring for de antistalinistiske og anti-etatistiske tendenser i Tjekkoslovakiet, men absolut også som en radikaliserings af de totalitære tendenser, som det "nye" venstre delte med det "gamle".

At fornyelsens dialektik mellem "gammel" arbejderbevægelse og "ny" social bevægelse næppe var til at få øje på i Danmark, har noget at gøre med, at der var tre aktører i den "danske maj",⁴⁸ der næsten ingen forbindelse havde med hinanden: For det første den nye ungdomsbevægelse, fremført af den først lige igangsatte studenterbevægelse, for det andet – og i tæt sammenhæng med førstnævnte – bevægelsen mod krigen i Vietnam, og for det tredje den faglige opposition, der oplevede en slags comeback, der blev udløst af indgrebet over for to arbejdskonflikter, foretaget af den borgerlige Baunsgaard-regering, der kun havde fungeret i få måneder.⁴⁹ Først udsatte arbejdsministeren en strejke blandt telefonisterne for et massivt pres for at nå frem til et hurtigt forhandlingsresultat. Næsten samtidig forhindrede han en arbejdskamp blandt telegrafister og styrmænd på søfartsområdet.⁵⁰ Den 21. maj opfordrede samtlige faglige klubber ved B&W til en demonstration foran Christiansborg i anledning af tredjebehandlingen af en lov om indgreb.⁵¹ Samme dag advarede LO mod aktioner i arbejdstiden, men erklærede sig samtidig enig med målsætningerne.⁵² Den 24. maj gik hen imod 100.000 arbejdere i København i en strejke, i gennemsnit af omkring tre timers varighed. Ca. 30.000 deltog i en demonstration foran Folketinget.⁵³ Også i Århus demonstrerede omkring 5000 mennesker, og der blev strejket på værfterne i Helsingør og Odense. For første gang i over ti år havde den faglige venstrefløj haft held med at kalde til politiske protestaktioner. Men de forskellige, sideløbende protester var ganske vist til forskel fra (Frankrig og senere Italien) stort set ikke forbundet med hinanden.

Dette ændrede sig i løbet af 1969, da en fjerde aktør på ny meldte sig på scenen: De lokale arbejdskampe. En lille forsmag kom i november 1968 i form af en blokade af et

Fra demonstrationen i København, 24. Maj 1968. (Foto: Arbejdermuseet og ABA)

trykkeri på det københavnske Vesterbro.⁵⁴ Desuden var der i vinteren 1968/69 nogle strejker i de sektorer, der havde tradition for overenskomststridige aktioner, så som på slagterier, i tobaksindustrien og på store værfter.⁵⁵ I februar og marts 1969 gik overenskomstforhandlingerne i industrien dog ret gnidningsfrit igennem. Et flertal af medlemmerne stemte for forslagene, der kun indeholdt små forbedringer. Kun de kvindedominerede forbund protesterede mod afkaldet på ligestillingen af kønnene i lønspørgsmålet. At konflikterne i virksomhederne generelt og de spontane strejker især tog stærkt til i ugerne og månederne efter, skyldtes lige som i 1959/60, at den økonomiske stagnation blev afløst af højkonjunktur. Det betød på den ene

side, at virksomhedernes forhandlingsspille- rum voksede, og på den anden side, at polariseringen af lønninger og indtægter endnu en gang forstærkedes. Det viste sig, at overenskomstresultaterne ikke ville kunne sikre indkomsten under opsvinget. I den situation vakte allerede den første konflikt – kun en uge efter overenskomstafstemningerne – de vågne venstreorienterede studenter interesse. Særligt animerende virkede det faktum, at det ved den en uge lange strejke blandt flymekanikerne hos SAS ikke kun drejede sig om løn, men også om et demokratisk underskud i den faglige interessevaretagelse gennem “mistillidsmænd”, som venstrekræfter havde omdøbt ordet til.⁵⁶ Dog forblev SAS-aktionen en enlig svale.

I centrum for den nu fremvoksende strejkebølge stod ikke demokrati-, men lønspørgsmålet. Lige som i 1959/60 skete der en "diffusion" af de spontane strejker mellem forskellige grupper, hvorved det denne gang – også dette en parallel til de vesttyske septemberstrejker – i første omgang var de faglærte metalarbejderes aktioner, der tegnede billedet. Fra juli til september 1969 talte man alene inden for jernets arbejdsgiverområde 65 strejker. Mange faglærte anså nu spontane strejker som mere effektive end overenskomsternes legale "efterforhandlinger" med sideløbende fredspligt. Derimod deltog de ufaglærte oftest ikke i aktionerne, selv ikke, hvor de var ansat i samme virksomhed. Men da mange arbejdsgivere under hensyntagen til deres bugnende ordrebøger gik med til de strejkendes krav, aftog de faglærtes strejker allerede i september, mens det nu stadig oftere var de ufaglærte, der gik i strejke.⁵⁷ Den tættere hyppighed af spontane strejker i efteråret 1969 gjorde det i stigende grad tydeligt, at lønkrav altid har en komponent af "symbolsk" opsummering af protester mod arbejdsbetingelserne: I kølvandet på lønkampene opstod der såkaldte "kvalitative" anliggender – også dette er en erfaring, der blev gjort i mange vesteuropæiske lande i slutningen af 1960'erne. Symptomatisk for dette forhold var arbejdskampene hos elektronikproducenten Thrige-Titan, hvis kvindelige ansatte i masseproduktionen i de forskellige filialer med en række spontane strejker forsvarede sig imod løndiskriminering, urimelige arbejdsbetingelser ved samlebandet og vilkårlige afskedigelser. I forbindelse med en sådan strejke tilbageholdt kvindelige arbejdere en direktør i hans kontor i et par minutter – noget, som både den radikale venstrefløj og boulevardpressen henholdsvis fejrede og advarende beskrev som den "militante optrædens" ankomst til landet.⁵⁸

På baggrund af de tiltagende spontane strejker påbegyndte det kommunistisk orienterede *Formandsinitiativ* (FI), der var grundlagt i 1960'erne, men havde været relativt svagt indtil nu, en kampagne for en generel lønforhøjelse på en krone mere i timeløn. Kampag-

nen var bygget op omkring den potentielt enhedsskabende funktion, som FI's funktionærer så i lønkrav. Desuden skulle kampagnen bidrage til en afløsning af den borgerlige regering, hvilket førte til, at kampagnen changerede mellem en "symbolsk" politisk aktion og en direkte social udgave. Indtil november 1969 stod så godt som ingen af de spontane strejker i forbindelse med FI's aktiviteter.⁵⁹ I midten af december – godt tre måneder efter FI's lancering af kravet – strejkede 818 medlemmer af det mandlige bryggeriarbejderforbund (uden resultat) for kronekravet. Efter juleferien besatte medlemmer af det traditionelt venstreaktivistiske sømandsforbund så i en spektakulær aktion rederiorganisationens lokaler, hvor kronekravet ligeledes blev fremsat.⁶⁰ Først da en noget tam strejke på værftet B&W udviklede sig efter arbejdsgivernes og Dansk Metals ubehændige optræden, opstod der fra den 22. til den 29. februar omkring 40 strejker "for kronekravet".⁶¹ Den 29. januar 1970 samledes tillidsmænd fra alle storværfter og opfordrede til en landsdækkende endagsstrejke den 2. februar. Endelig kom der fart over kampagnen. Omkring 40.000 mennesker deltog i protesten: 7000 på Fyn, 3500 i Ålborg og 300 i Århus, og de øvrige i København (stort set).⁶² Dermed deltog ca. 10% af landets industriarbejdere. I løbet af aktionsdagen kom det til lettere håndgemæng mellem i dette henseende erfarne sømænd, da et rederi prøvede at sejle en indlandsfærge ved hjælp af strejkebrydere.⁶³ Derudover forløb alt roligt, og der foregik heller ikke nogen møder eller demonstrationer, bortset fra et møde med 200 deltagere, arrangeret af "Arbejder-studer-komiteen" ved Københavns Universitet. Oven på arbejdskampen forsøgte værfts-ejerne at fjerne de aktivistiske tillidsmænd fra deres tillidsposter, idet de anså dem som ansvarlige for bevægelsen. Det førte til en proteststrejke over flere dage og en demonstration med ca. 20.000 deltagere foran Arbejdsgiverforeningen hovedsæde i København.

Dermed havde den faglige opposition taget sit andet skridt i comebacket efter maj 1968. Ganske vist var der ikke rigtigt strejker blandt

de kvindelige industriarbejdere i næringsmiddel- og elektronikindustrien, og heller ikke de ufaglærte slagteriarbejdere i provinsen deltog i nævneværdigt omfang.⁶⁴ Den nye politiske sammensætning blandt de beskæftigede stoppede ikke ved aktionen den 2. februar 1970. Der udviklede sig et spændingsforhold mellem den gamle faglige oppositionelle kernes spontane strejker og en opstigende ny opposition på arbejdspladserne og dens aktioner. Først nu, i kølvandet på de spredte kampe i sommeren og efteråret 1969 og vinterens organiserede kampagne, begyndte det studenterprægede venstres rolle i arbejdskampe at vokse punktvis. En spontan strejke i perioden 17. november og 8. december 1970 på slagteriet Schaub & Co. i Nyborg blev et udgangspunkt for en undersøgelse foretaget af en "Arbejdsmedicinsk gruppe" af studerende ved Århus Universitet, der beskæftigede sig med de helbredsmæssige følger af akkordarbejde.⁶⁵ Strejken blev desuden startskuddet til grundlæggelsen af en uafhængig og virksomhedsoverskridende komite til støtte for spontane strejker – foreningen *Arbejdersolidaritet*, der ganske vist ikke havde stor materiel succes, men blev en model for lignende venstreorienterede og venstre-radikale initiativer, der opstod med mellemrum i årene efter og også udfoldede en vis aktivitet. Her blev grænserne i FI's koncept tydelige: Det satsede på intern kritik i fagorganisationerne og var i sidste ende tvunget til, om end under protest, at acceptere de arbejdsretslige spilleregler inklusive forbudet og bøderne imod spontane strejker.⁶⁶

Samarbejdet mellem studerende og strejkende var herved ingenlunde uden virkning. Således blev de helbredsskadelige følger af taylorisme, samlebåndsproduktion og akkordarbejde fremdraget af de studerendes undersøgelser og udviklede sig i stigende grad til en offentlig skandale. Aktiviteterne bidrog – formidlet gennem samarbejdet mellem (forskellige grupper af) strejkende, studerende og venstreorienterede fagforeninger – i sidste ende til et grundlæggende skift i arbejdsdelingen i virksomhederne og endda til et brud med modernistiske og funktionalistiske forestillinger

Kvindernes krav: Fuld ligeløn nu. KAD, 1972. Plakaten var en del af KADs ligelønskampagne op til forhandlingerne i 1973. (Arbejdersmuseet og ABA)

om lønarbejdet.⁶⁷ I 1973 reformerede man arbejdsretten, så bl.a. spontane strejker blev erklæret for straffri i 48 timer, hvis man i umiddelbare forhandlinger mellem arbejdsmarkedets parter kunne finde en konfliktløsning og opnå en genoptagelse af arbejdet. Et yderligere eksempel på den overraskende virkning i samarbejdet mellem strejkende og sociale bevægelser var kampagnen omkring 1970 for "lige løn for lige arbejde", som blev genoptaget under indtryk af den ny kvindebevægelse. Ud over presset på fagforeningernes forhandlingsledere ved overenskomstrunderne og rødstrømpernes offentlige, spektakulære aktioner spillede også her de spontane strejker en vigtig rolle: fx de kvindelige kranføreres arbejdskamp på værfterne i midten af 1970'erne.⁶⁸ Den aktion, der stærkest tog feministernes kritik op, var plattedamernes strejke på Den Kongelige Porcelænsfabrik, der i vinteren 1972/1973 rejste spørgsmålet om akkordbetingelserne og dermed alt i alt satte spørgsmål ved den kønsspecifikke arbejdsdeling på virksomhederne.⁶⁹ Op til overenskomstrunden

Tabel 3 Strejker i Danmark mellem 1949 og 1995⁷³

År	Tilfælde	Involverede personer	Tabte arbejdsdage
1949-1972	775	473.432	3.839.100
1973-1995	5261	2.230.329	9.214.600

1973 udløste denne arbejdskamp en solidaritet, der vel kun kan sammenlignes med Philipsstrejken i 1954 – og som på samme måde profiterede af en *subvertising*: Kvindernes aktioner tematiserede “bagsiden på juleplatten”, der jo på det tidspunkt var en populær del af juleudsmykningen i Danmark.

Overenskomstforhandlingerne 1973 udløste den sidste større lovlige strejke i dansk efterkrigstidshistorie. Det var samtidig den sidste arbejdskamp, der satte grundlæggende sociale “milepæle”. Afslutningen blev gennemførelsen af 8-timers-dagen og 5-dagesugen, en udvidelse af ferieperioden til fire uger og afskaffelsen af særlige kvindelønninger, hvilket blev gjort til lov to år senere.⁷⁰ Arbejdskampene, der fulgte efter, stod allerede i den politiske og økonomiske krises tegn: 1973 førte på ny til en borgerlig mindretalsregering, der forsøgte at gennemføre en skarp sparepolitik. I maj 1974 strejkede og demonstrerede flere hundredetusinde mennesker imod denne politik – en begivenhed, der blev vurderet som grunden til regeringens fald og som et signal til, at strejker bestemt ikke ville tabe i betydning under krisen.⁷¹ Tværtimod blev konflikter med statsmagten nu til en regelmæssig feature for spontane strejker.

Den økonomiske krise, “opsvinget i strejkerne” og følgerne

I europæisk sammenligning oplevede Danmark noget forsinket, men klart den største stigning i strejkeomfanget inde for OECD-landenes kreds.⁷²

I de lidt mere end 20 år efter 1973 er antal-

let af tabte arbejdsdage altså mere end tredoblet og tallet af strejker mere end femdoblet. I årtiet efter 1996 registrerede den officielle statistik, nu godt nok inklusive arbejdskampe med under 100 tabte arbejdsdage, mere end 9000 tilfælde – hvilket er 20 gange så meget som i 1950’erne.⁷⁴ I lyset af en generel faldende strejketendens lå Danmark ved slutningen af 1990’erne i toppen af den internationale strejkerangliste.⁷⁵

Disse forandringer har flere årsager. Kun en af disse blev analyseret detaljeret her. Op til i dag tenderer arbejdskampe i Danmark til at være decentrale, bundet op på lokale forhold, kortvarige og overenskomststridige. Statistiken illustrerer denne decentrale tendens med dens voksende forskel mellem “tilfælde” og “tabte arbejdsdage”, en tendens hvis spor her er blevet opridset fra Philipsstrejken i 1954. At de lokale strejker har deres egen historie, hvor formidlingen af lokale kamperfaringer spiller en væsentlig rolle, ses også ud af det faktum, at det “spontane, overenskomststridige” element ved nærmere eftersyn har været forbløffende konstant i de seneste 50 års danske strejkehistorie. De store massestrejker i sammenhæng med eskaleringen af nationale overenskomstrunder i 1956, 1961 og 1973 (og i 1985 og 1998, hvilket må diskuteres i en anden sammenhæng), kan bl.a. ses som en reaktion på væksten af de lokale arbejdskampe. Endelig er det karakteristisk, at de lokale spontane strejker igen og igen formulerer krav fra “newcomer”, fra grupper på arbejdsmarkedet, der ikke bliver hørt i det etablerede system inden for de industrielle forhold. Ud fra de eksemplariske strejker ved Philips, på bryggerierne, hos Thrige-Titan, Schaub eller på Den

Kongelige Porcelænsfabrik har jeg fremhævet dette element: Alle disse kampe var, også selv om de overfladisk set kun tematiserede lønspørgsmål, i det mindste også implicit kampe, der satte den samfundsmæssige arbejdsdeling, arbejdsbetingelserne og organiseringen af arbejdet, kort sagt: fremtidens arbejde til debat. Indgrebene fra de sociale bevægelser, især efter 1969, bragte endeligt disse temaer i spil. Reformerne inden for organiseringen af arbejdet var både i Danmark og Forbundsrepublikken Tyskland også en reaktion på sådanne kampe og indgreb.⁷⁶ Samtidig er meget af det, der er skildret i denne artikel, afsluttet. Således er det industrielle massearbejdes betydning også stærkt på retur i Danmark. Yderligere undersøgelser er påkrævet for at vi kan begribe en ny transformation inden for arbejdskampene: her rejser spørgsmålet om den offentlige sektors og den tertiære sektors betydning sig.⁷⁷ Senest er der gået næsten tre år, hvor højreregeringen i Danmark har stået under et permanent pres fra offentlige ansattes strejker og protester. I horisonten tegner der sig på ny et endnu svagt billede af en "social faglig bevægelse", hvis begyndelse man så i 1970'erne.

Noter

1. Se Galenson: *Danish System of Industrial Relations* (1952).
2. Mens den internationale forskning har bidraget til en mere nøjagtig vurdering af strejkernes politisering, har den samtidig i vidt omfang betragtet dem som reaktion på ydre indflydelse: økonomisk set relateret til rækkefølgen mellem højkonjunktur og krise, politisk set i lyset af svækkelsen af den kolde krigs effekt. Der af følger, at man betragter strejkeopsvinget omkring 1970 og dets økonomisk-politiske forudsætninger som i vidt omfang determineret, men hvad spørgsmålet om aktørernes subjektivitet og handlingsdispositioner angår, som fuldstændigt kontingent. Smlg. den vidunderlige, (selv)ironiske indledning i Franzosi: *Puzzle*. Metodisk, se: Fl. Mikkelsen: "Historisk sociologi" (2001).
3. Se til denne studie: Birke: *Wilde Streiks im Wirtschaftswunder* (2007).
4. En oversigt findes hos: Kirchhoff: *Samarbejde og modstand under besættelsen* (2002).
5. Se Knudsen et al.: *Kampen for en bedre tilværelse*, (1991) s. 234-236.

6. I 1949 var der i forbundet *De samvirkende Fagforbund* (DsF, i dag LO) 72 fagforbund, en spraglet forsamling af professions- og persongrupper, der kun med besvær blev holdt sammen af de centrale overenskomstforhandlinger hvert andet eller tredje år: Smlg. Pedersen: *Overenskomstforhandlinger*, s. 52. Det danske fagforeningssystem står i stærk kontrast til systemet i Forbundsrepublikken Tyskland efter 1945/49 af faglige industri- og enhedsorganisationer. Det, at den traditionelle måde at organisere sig på blev konserveret i Danmark, betød, at arbejdskampene institutionelt gentagne gange også fremstod som konflikter mellem forskellige enkeltfagorganisationer og professionsgrupper og ikke som indre konflikter i den enkelte fagforening.

7. Smlg. optegnelsen i: *ILO-Yearbook*, årg. 1950-1953.

8. Sammenfattet efter: Leihardt: *Strejkestatistik*, (1979) s. 153. Antallet af strejker i tabellen baseres på data fra Danmarks Statistik, tallet af tabte arbejdsdage er taget fra DA's statistikker. 1950'ernes første tre-fire års særlige karakter ville fremstå endnu mere tydeligt, hvis de officielle statistikker havde inddraget solidaritetsstrejken med Philipsarbejderne (1954) og proteststrejkerne i 1956. Smlg. også: Mikkelsen, *Arbejds-konflikter*, (1992) appendiks.

9. Hansen: *Økonomisk vækst*, (1977) s. 146-148.

10. Thomsen: *Øens folk*, (1973) s. 72f., 81.

11. *Arbejderen*, 1.8.1954, 183f.; *Tiden*: *Tre svin*; Se også Grelle/Knudsen: *Gris på kniven*, (1995) s. 69-84.

12. Se ABA/DM, arkivnr. 853, ks 379: Strejkerapport. Samtidigt allerede: Loft m.fl.: *Philipsstrejken 1954* (1954).

13. Hansen: *Philipsstrejken* (1995), s. 2.

14. Se Knudsen et al. (1991) s. 247.

15. Indtil slutningen af strejken blev der indsamlet over 500.000 kroner i 2000 virksomheder. *Socialdemokratiske Noter* (SN), Nr. 5, marts 1955, s. 357.

16. Rostgård: *Det danske Socialdemokrati efter 1945*, (1979) s. 31.

17. Cit. efter Hansen (1995), s. 4.

18. Se Birke (2007) s. 55-69.

19. Larsen: *Kommunisterne og arbejderklassen*, (1977) s. 56.

20. Knudsen et al. (1991), s. 260.

21. Leihardt (1979), s. 153.

22. Knudsen et al. (1991), s. 209-211.

23. SN, Nr. 10, Juli 1960, s. 930-935. Her nævnes også varighed og årsager.

24. Petersen: *Sommerens mode*. (1979).

25. Hansen (1977) s. 177, også i det efterfølgende.

26. Andersen: *Arbejderkultur i velfærdssamfundet* (1997), s. 102.

27. Erhvervsfrekvensen for kvinder over 16 år steg fra ca. 35 % (1955) til 50 % (1965). Tallene er dog noget skævvædne pga. registreringer af uformelt ar-

- bejde, se: Borchhorst/Siim: *Kvinder i velfærdsstaten*, (1986) s. 105-107.
28. Grelle/Knudsen, (1995) s. 108. Hverken *SN* eller den officielle statistik registrerede disse aktioner.
29. Se samlingen af rapporter i sagsakterne: ABA/LO, arkivnr. 800, ks. 5226. En overenskomst, der kort tid efter skulle hjælpe mod afskedigelser uden varsel på metalområdet, førte kun til meget begrænset beskyttelse.
30. Fremstillingen følger Rostgård (1979), s. 79 og arbejdsrettens akter: ABA/LO, arkivnr. 800, ks. 5292. Se også interviewet med de strejkende kvinder i: *Land og Folk*, 5.6.1960, s. 7.
31. Fremstillingen følger her: Assens et al: *De slukke-de vores tørst*, (1993) s. 106-109.
32. Se *ibid.*, s. 106.
33. *Ibid.*, s. 109f.
34. Rostgård (1979), s. 77. Arbejdsgiverforeningen kvitterede Bryggeriernes „udskejlse“ over for arbejdsgivernes solidaritetsfællesskab med en stor bøde.
35. Se Assens et al. (1993) s. 110-115.
36. Christensen: *Den faste voldgiftsrets kendelser*, 1961, s. 24.
37. *SN*, Nr. 10, Juli 1960, s. 933.
38. Assens et al: (1993) s. 111.
39. Rostgård (1979) s. 83, og *SN*, Nr.10, Juli 1960, s. 333.
40. Rostgård (1979) s. 83.
41. *SN*, Nr. 12, september 1960, s. 1.082.
42. Se *SN*, Nr. 8, maj 1961, s. 656.
43. Mikkelsen (1992), s. 328.
44. Flanagan/Ulman: *Wage Restraint* (1971), s. 130.
45. Ved en tysk-dansk sammenligning spiller det også en rolle, at de spontane strejker tog til i Forbundsrepublikken Tyskland, da recessionen i 1966 gav arbejdsgiverne en mulighed for at forringe arbejdsbetingelserne. I Danmark udeblev denne korte økonomiske krise stort set.
46. Se teksterne i: Gehrke/Horn: *1968 und die Arbeiter in Europa* (2007). Metodisk vedr. arbejdskampenes betydning i "1968-årene" se Birke: *Protestbewegungen und die kulturelle Revolution der 1960er Jahre...* (2007).
47. Horn: *The Working Class Dimension*.
48. Vedr. den danske litteratur om "1968-årene", se senest: Warring: *Around 1968: Danish Historiography*.
49. Hansen (1977), s. 193.
50. ABA/SF, arkivnr. 501, ks. 43, *Rapport om styr-mandskonflikten*.
51. En kopi af opråbet ligger i: ABA/LO, arkivnr. 800, ks. 6308.
52. ABA/TF, arkivnr. 597, ks. 46, pressemappe. LO's forhold til den borgerlige regering var ambivalent: På den ene side tillod man efter pres fra Socialdemokra-tiet ikke længere nogen indkomstpolitiske agreements – og man markerede dermed et brud med "de gyldne tiders" politikformer. På den anden side var der røster i LO for et samarbejde: ABA/LO, arkivnr. 1500, ks. 2208, Protokol for forretningsudvalget, 17.5.1968.
53. LO: *Beretning 1968*, s. 22.
54. ABA/DTF Kbh., arkivnr. 564, ks. 49, Samlingen "Blokade Brdr. Hilfling Petersen", opråb af 9.11.1968.
55. ABA/TF, arkivnr. 597, ks. 44, Samling vedr. spon-tane strejker.
56. Meidell: *En undersøgelse af lønarbejdernes mu-ligheder for myndiggørelse*, (1972) s. 16.
57. Velsing Groth: *Strejker i Danmark*, (1979) s. 102.
58. Om baggrunden, se: EA/DA, 1090, 85, 1969/II, Undersøgelse af arbejdssituationen hos TT i Odense og Ålborg.
59. "Schmidt: Revolution og kontrarevolution i Dan-mark", (1970) s. 62, også i det følgende. Se også: ABA/DKP, arkivnr. 920, ks. 330, protokol FI, 9.10.1969.
60. ABA/LO, arkivnr. 800, ks. 6764, Interview med P.M. Hansen, 5.1.1970.
61. Jespersen: *Strejkebevægelsen i Danmark 1969-70* (1976), s. 12, også i det følgende.
62. En avis talte om 100.000 deltagere. Jespersen (1976) s. 12.
63. Se oversigterne i: ABA/LO, arkivnr. 800, ks. 6764.
64. *Ibid.*: Bl.a. var der spontane strejker for tilsvaren-de lønkrav hos Danfoss på Als og på enkelte slagteri-er i foråret 1970. Disse strejker var ikke relateret til kampagnen.
65. Se Studenterfrontens Arbejdsmedicingruppe: *Ma-lerrapport*; (1971) Studenterfronten: *Slagterirapport*. (1971).
66. Den relative afmægtighed, som denne binding ud-løste, viste sig ved en strejke på Ålborg Værft i de-cember 1971, se Due/Madsen: *Tillidsmanden i klasse-kampen*. (1972) Om *Arbejdersolidaritet* og de opføl-gende initiativer, se: Nielsen/Rolighed: *Strejker og fagopposition i 1970'erne*. (1980)
67. Udførligt beskrevet i: Birke (2007) s. 309-315.
68. *Fagbladet*, Nr. 16, 1970, s. 471.
69. Se Thygesen: *Erfaringer fra en arbejdskamp*; (1974) Røde hane.
70. Hansen: *LO 1960-1980*, s. 65.
71. Se Mikkelsen (1992), s. 331f.
72. Se Tetzschner: *1970'ernes strejkeopsving i Dan-mark* (1979).
73. Se Vad: *Påskestrejkerne*, (1995), s. 199.
74. Se *DS*, Nyt, April 2006.
75. Se Scheuer: *Strejker i Europa*. Detaljeret også: Birke (2007).
76. Se Neumann: *Die Regierung der Gegenkultur*. (2007)
77. Se hertil det banebrydende værk: Mikkelsen: *Radi-kalisering af de offentligt ansatte i Danmark*. (1994).

Kilder

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, København, (ABA)

- Danmarks Kommunistiske Parti (ABA/DKP), arkivnr. 920.
- Dansk Metalarbejderforbund (ABA/DM), arkivnr. 853, ks. 379.
- Dansk Typografierforbund, afd. København (ABA/DTF Kbh.), arkivnr. 853, ks. 379.
- Landsorganisation i Danmark (ABA/LO), arkivnr. 1500.
- Landsorganisation i Danmark, (ABA/LO), arkivnr. 800, Arbejdsretsarkiv.
- Socialistisk Folkeparti (ABA/SF), arkivnr. 501.
- Tobaksarbejderforbundet (ABA/TF), arkivnr. 597.

Erhvervsarkiv, Århus, (EA)

- Dansk Arbejdsgiverforening (EA/DA), arkivnr. 1.090, 82, 1969/I; 85, 1969/II; 85, 1970/I.

Tidsskrifter, aviser og årbøger

- *Arbejderen*, Medlemsblad for DsF, København.
- *ILO-Yearbook of Labour Statistics*, Geneve.
- *Land og Folk*, København.
- LO (DsF), *Årsberetning*, København.
- *Socialdemokratiske Noter* (SN), København.

Litteratur

- Andersen, Svend Aage (1997): *Arbejderkultur i velfærdssamfundet*, København.
- Assens, Jørgen, Hansen, Anette Eklund, Jensen, Bjarne Bo, Nielsen, Margaret (1993): *De slukkede vores tørst – og gjorde livet lidt rødere: Bryggeriarbejdernes forbund, DBBMF 1898–1990*, København.
- Birke, Peter (2007): "The Persistence of Labour Unrest: Strikes in Denmark, 1970–2005", in: Dribbusch u.a. (Hg.), *Strikes*, Amsterdam.
- Birke, Peter (2007): *Wilde Streiks im Wirtschaftswunder. Arbeitskämpfe und soziale Bewegungen in der Bundesrepublik und Dänemark, 1950–1973*, Frankfurt a.M/New York.
- Birke, Peter (2007): "Die Protestbewegungen und die ›kulturelle‹ Revolution der 1960er Jahre in der aktuellen bundesdeutschen Historiographie: Montage und Virtualität", in: *Sozial.Geschichte*, Heft 2, Bern.
- Borchorst, Anette, Siim, Birte (1986): *Kvinder i velfærdsskeden. Mellem moderskab og lønarbejde gennem 100 år*, Aalborg.
- Christensen, Ove (1961): *Den faste Voldgiftsrets Kendelser*, udgivet ved Rettens Foranstaltning, København.

- Danmarks Statistik (2006): *Nyt fra Danmarks Statistik*, København, Nr. 168.
- Dribbusch, Heiner, Lyddon, Dave, Velden, Sjaak van der, Vandaele, Kurt (2007) (Hg.): *Strikes and Lock-outs in a Globalizing World, 1965–2005*, Amsterdam.
- Due, Jesper, Madsen, Jørgen Steen (1972): *Tillidsmanden i klassekampen. Ålborgstrejken – en sociologisk analyse*, København.
- Flanagan, Robert J., Ulman, Lloyd (1971): *Wage Restraint. A Study of Incomes Policy in Western Europe*, Los Angeles.
- Franzosi, Roberto (1995): *The Puzzle of Strikes, Class and State Strategies in Postwar Italy*, Cambridge.
- Galenson, Walter (1952): *The Danish System of Labor Relations. A Study in Industrial Peace*, Cambridge (Massachusetts).
- Gehrke, Bernd, Horn, Gerd-Rainer (2007) (Hg.): *1968 und die Arbeiter in Europa. Studien zum ›proletarischen Mai‹ in Europa*, Hamburg.
- Grelle, Henning, Knudsen, Knud (1995): *Gris på kniven. Slakteriarbejdernes arbejde og organisering i 100 år*, København.
- Groth, Nils H. (2000): "Urolighederne i 1956 og kommunisternes rolle", in: *Arbejderhistorie*, Nr. 3, 2000, s. 43–56.
- Hansen, Anette Eklund (1998): »LO 1960–1980«, in: Henning Grelle (Hg.), *I takt med tiden, LOs historie*, Band 2, 1960–1997, København, s. 14–95.
- Hansen, Klaus Erik Hamann (1995): "Philipsstrejken. En komperativ analyse af socialdemokratiet og DKP's faglige politik i 1950'erne med udgangspunkt i en strejke", København.
- Hansen, Klaus Erik Hamann (1996): "Philipsstrejken", in: *Arbejderhistorie*, Nr. 3, København, s. 1–13.
- Hansen, Svend Aage (1977): *Økonomisk vækst i Danmark*, Band 2: 1914–1975, København.
- Horn, Gerd-Rainer (2004): The Working Class Dimension of "1968", in: Horn, Gerd-Rainer, Kennedy, Padraic: *Transnational Moments of Change. Europe 1945, 1968, 1989*, Oxford, s. 119–136.
- Jespersen, Karen (1976): "Strejkebevægelsen i Danmark i 69/70. En uensartet arbejderklasse – udviklet kapitalisme og småborgerlighed", in: *Socialistisk politik*, Nr. 5, Århus, s. 3–42.
- Jespersen, Karen (1977), *Strejkebevægelsen i Danmark marts 1969 til marts 1970. En analyse af strejkebevægelsernes indhold på baggrund af den socialstrukturelle udvikling i 1960'erne*, speciale, København.
- Knudsen, Knud, Caspersen, Hanne, Nielsen, Vagn Oluf (1991): *Kampen for en bedre tilværelse. Arbejdernes historie i Danmark fra 1800-tallet til 1990*, København.
- Knudsen, Knud, Caspersen, Hanne, Nielsen, Vagn Oluf (1999): *Arbejdskonflikternes historie i Danmark*.

Arbejdskampe og Arbejderbevægelse 1870–1940, København.

- Larsen, Steen Bille (1977): *Kommunisterne og arbejderklassen*, København.
- Leihardt, Kurt (1979): "Strejkestatistik – metodisk set", in: SFAH (red.), *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, København, s. 125–162.
- Loft, Svend, Høj, Jørgen (1954): *Philipsstrejken 1954*, København.
- Meidell, Bjørn (1972): *En undersøgelse af lønarbejdernes muligheder for myndiggørelse*, Ballerup.
- Mikkelsen, Flemming (1986) (red.): *Protest og oprør. Kollektive aktioner i Danmark 1700–1985*, Århus.
- Mikkelsen, Flemming (1992), *Arbejdskonflikter i Skandinavien 1848–1980*, Odense.
- Mikkelsen, Flemming (1994), *Radikaliseringen af de offentligt ansatte i Danmark*, København.
- Mikkelsen, Flemming (2001), "Historisk sociologi. Den tredje vej mellem historie og samfundsvidenskab", in: Nielsen, Tage, Simonsen, Dorthe Gert, Wul, Lene (red.): *Mod nye historier*, Århus, s. 108–143.
- Nielsen, Hans Høier, Rolighed, Arne J. (1980): *Faglige konflikter i Danmark*, København.
- Nielsen, Hans Høier, Rolighed, Arne J. (1986), "Strejker og fagopposition i 1970'erne", in: Mikkelsen (red.), *Protest og oprør*, Århus, s. 211–231.
- Nielsen, Niels Juul (2004): *Mellem storpolitik og værkstedsgulv. Den danske arbejder – før, under og efter Den kolde krig*, København.
- Neumann, Arndt (2007): Die "Regierung der Gegenkultur". Die Alternativbewegung in der Bundesrepublik seit den 1970ern, Hamburg.
- Petersen, C. Hinrich (1979): "Sommerens mode: ulovlige strejker", in: *Fra klassekampens slagmark i Norden*, København, s. 208–212.
- Rostgård, Marianne (1979): *Det danske socialdemokrati efter 1945, speciale*, København.
- Røde hane (1974) (red.), *Plattepigernes kamp*, København.
- Schmidt, Kjeld (1970): "Revolution og kontrarevolution i Danmark", in: *Kurasje*, Nr. 2/3, København, s. 53–81.
- Studenterfrontens Arbejdsmedicingruppe (1971): *Malerrapport*, Århus.
- Studenterfronten Århus (1971): *Slagterirapport. Slagterier, stramminger og strejker*, Århus.
- Tetzschner, Helge (1979): "1970'ernes strejkeopsving i Danmark", in: SFAH (Hg.), *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, København.
- Thomsen, Poul (1973): *Øens folk. En beretning om arbejdernes fællesklub på B&W gennem 50 år*, København.
- Thygesen, Erik (1974) (red.): *Erfaringer fra en arbejderskamp. Plattekonflikten på Det kongelige Porce-lainsfabrik 1972/73*, København.

· (Forlag) Tiden (1953) (red.), *Tre svin i minuttet. Hvad arbejdstempo og større produktivitet kan føre til*, København.

- Vad, Hans Jørgen (1995): *Påskestrejkerne, Ti dage der rystede Schlüter*, København.
- Velsing Groth, Margit (1979): *Strejker i Danmark 1969–1972*, København.
- Warring, Anne (2007): *Around 1968: Danish History*, Manuskript, Oxford.

Abstract

Peter Birke: Wilde Streiks in "goldenen Zeiten": Arbeitskämpfe in der dänischen Industrie der 1960er Jahre, *Arbejderhistorie* 3/2007, pp. 64–80.

Peter Birke stellt die Geschichte der wilden bzw. "tarifwidrigen" Streiks im Dänemark der 1950er bis 1970er Jahre dar. Dabei geht es ihm um die Kontinuität zwischen alltäglicher Resistenz im Betrieb, den Kampf um die "Poren der Arbeitszeit" und offenen Arbeitsniederlegungen. Insbesondere bevor auch Dänemark am Ende der 1960er Jahre in die "europäische Streikwelle" eintrat, blieben die entsprechenden Aktionen meist öffentlich unsichtbar, sie hatten einen "diskreten", aber deshalb nicht weniger effektiven Charakter. Birkes These ist, dass die soziologische Streikforschung, die bislang vor allem quantitativ orientiert war, dieses Phänomen nur unzureichend ergreifen kann. Auch dies ist ein Grund dafür, dass die Wurzeln der Zunahme der Arbeitskämpfe in den "1968er Jahren" und danach noch immer nur teilweise erschlossen sind.

Der Text basiert auf einer international vergleichenden Arbeit, die den Zusammenhang zwischen gewerkschaftlicher Politik, sozialen Bewegungen und wilden Streiks in der Bundesrepublik Deutschland und Dänemark umfasst (Campus-Verlag, Frankfurt a.M./New York, 2007).

Peter Birke, dr.phil
Rosa-Luxemburg-Stiftung, Berlin
ekstern lektor v. Universität Hamburg, Fachbereich Philosophie und Geschichtswissenschaft
pebirke@gmx.de